
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LIV

Београд 2006

Г
Е
И

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIV

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Marina Martinova, Natalija Puškareva,
Elena Uzeneva, Milica Bakić-Hayden, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of associate
member of SASA Vojislav Stanovčić
at the VII session, Department of Social Sciences SASA,
September 12th 2006

BELGRADE 2006

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LIV

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Марина Мартинова, Наталија Пушкарева,
Елена Узенева, Милица Бакић-Хајдин Елефтериос Алексакис,
Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић, Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 12. септембра 2006. године, на основу реферата
дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2006

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензент:
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у савременој Србији* (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори* (бр. 147023), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 35/III), 1952 – (Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR-ID 15882242

Садржај Summary

Оригинални научни радови

<i>Eleftherios Alexakis</i> , Benefaction and Benevolence: The Concept of the Pure Gift and Realization of the Community in Greece. An Anthropological Approach	9
<i>Елефтериос Алексакис</i> , Добročинство и добротворност: концепт поклона и реализација заједнице у Грчкој. Антрополошки приступ	23
<i>Kalliopi Panopoulou</i> , “Those Were the Difficult Years...” Oral Accounts of Vlachophones from their Captivity in Požarevac, Serbia	25
<i>Калиопи Панопулу</i> , „То су биле тешке године...” Усмена сведочења Влаха о затвореништву у Пожаревцу, у Србији	37
<i>Гордана Благојевић</i> , Колонија Срба у Солуну – лична имена и етничко обележје према матичним књигама (1896-1945)	39
<i>Gordana Blagojević</i> , Serbian Colony in Thessalonica – Personal Names and Ethnic Markers in Registers (1896-1945)	45
<i>Стана Ристић</i> , Стереотипи о Грцима у српском језику	47
<i>Stana Ristić</i> , Stereotypes Concerning Greeks in Serbian Language	55
<i>Ивана Коњик</i> , Представе о Грцима у Вуковом корпусу епских песама	57
<i>Ivana Konjik</i> , Traditional Perception of Greeks in Serbian Oral Tradition	67
<i>Мирослава Малешевић</i> , Хришћански идентитет секуларне Европе	69
<i>Miroslava Malešević</i> , Christian Identity of Secular Europe	86
<i>Љиљана Гавриловић</i> , „Да Винчијев код“ – пробни камен припадности	87
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , “Da Vinci Code” – a Trial Step-Stone of Belonging to ...	100
<i>Иван Ђорђевић</i> , Употреба традицијских мотива у домаћој фантастичној књижевности	101
<i>Ivan Đorđević</i> , Use of Traditional Motives in Serbian Science-Fiction Literature	111
<i>Тијана Цвјетићанин</i> , Електронски фолклор тинејџера: SMS поруке	113
<i>Tijana Cvijetićanin</i> , Electronic Folklore Among Teenagers: SMS Messages	125

<i>Иван Ковачевић</i> , Киоск – критички оглед из урбане/политичке антропологије	127
<i>Ivan Kovačević</i> , Kiosk – a Critical Examination in Urban/Political Anthropology	143
<i>Марко Стојановић</i> , Значење и функција митских топоса „новокомпоноване културе“: компаративна анализа медијских биографија Мирослава Илића и Жељка Јоксимовића	145
<i>Marko Stojanović</i> , Meanings and Function of Mythical Places in “New Culture”: a Comparative Analysis of Biographies of Miroslav Ilić and Željko Joksimović	159
<i>Милош Миленковић</i> , „Идеални етнограф“	161
<i>Miloš Milenković</i> , “The Ideal Ethnographer”	172
<i>Јелена Чворовић</i> , Магија без магичног: нови приступ	173
<i>Jelena Čvorović</i> , A New Approach to Magic	187
<i>Војан Џикић</i> , Managing HIV/HCV-related Risk at Private Places Among Belgrade Injecting Drug Users	189
<i>Бојан Жикић</i> , Управљање ризиком од ХИВ и ХЦВ у оквиру приватног стамбеног простора међу београдским интравенским корисницима дроге	198
<i>Слађана Барош</i> , Кондом као симбол професионалности код особа које се баве сексуалним радом у Београду	201
<i>Slađana Baroš</i> , Condom as a Professional Symbol Among the Persons Engaged in Sex Work in Belgrade	217
<i>Зорица Дивац</i> , Породичне и брачне (не)прилике у Србији (19. век)	219
<i>Zorica Divac</i> , Family and Marital Affairs in 19 th Century Serbia	232
<i>Драгана Стјепановић-Захарјејевски</i> , Друштвени положај сеоских жена у фокусу једног развојног пројекта	233
<i>Dragana Stjepanovic-Zaharijevska</i> , Social Status of Rural Women in the Focus of a Developmental Project	242
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Одевање и мода	245
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Dress and Fashion	257
<i>Драгана Радојичић</i> , Ношња из Врчина	259
<i>Dragana Radojičić</i> , Costume Style from Vršin	270
<i>Ивица Тодоровић</i> , Хришћанска и претхришћанска димензија ритуала литијског опхода	271

<i>Ivica Todorović</i> , Christian and Pre-Christian Dimension of Ritual Procession	287
<i>Александра Павићевић</i> , „Друштво <i>Огањ</i> за спаљивање мртваца у Београду“: развој, идеје и симболи	289
<i>Aleksandra Pavićević</i> , “ <i>Oganj</i> : Association of Cremation in Belgrade” - Development, Ideas and Symbols	303
<i>Marina Simić</i> , Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice	305
<i>Марина Симић</i> , Националност као традиционална култура у Етнографском Музеју у Београду: истраживање музејске модерностичке праксе	318
<i>Александар Крел</i> , Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века	319
<i>Aleksandar Krel</i> , The Change in Ethnic Identity Strategy of Germans in Subotica in the Second Half of the 20 th Century	332
<i>Мирјана Павловић</i> , Божићни обичаји Срба у Темишвару	333
<i>Mirjana Pavlović</i> , Christmas Customs Among Serbs in Timisoara	344
<i>Ласта Ђановић</i> , Јован Мишковић – заборављени етнограф и географ	345
<i>Lasta Đarović</i> , Jovan Mišković: A Forgotten Ethnographer and Geographer	360

Прегледни чланци

<i>Lada Stevanović</i> , Greek Theatre in the Context of Cult and Culture – Different Theoretical Approaches	361
<i>Лада Стевановић</i> , Грчко позориште у контексту култа и културе – различити теоријски приступи	374
<i>Јана Баћевић</i> , Антропологија, туризам и транзиција: концепције о развоју туризма у Књажевцу	377
<i>Jana Baćević</i> , Anthropology, Tourism and Transition: Concepts of Tourism Development in Knjaževac	388
<i>Срђан Радовић</i> , Релативизам и антропологија	389
<i>Srđan Radović</i> , Relativism and Anthropology	402
<i>Ана Продановић</i> , Пријем структурализма на примеру проучавања обреда прелазу у етнологији и антропологији Србије	403
<i>Ana Prodanović</i> , Reception of Structuralism Exemplified by Research on Rite-de-Passage in Serbian Ethnology and Anthropology	413

<i>Ивана Грубишић</i> , Етноботаника – нова дисциплина	415
<i>Ivana Grubišić</i> , Ethnobotany – a New Discipline	430

Грађа

<i>Марија Црнић Пејовић</i> , Архивска грађа – примарни извори	433
<i>Биљана Миленковић Вуковић</i> и <i>Ласта Ђаповић</i> , Етнографска грађа у делу Јована Мишковића	445

Прикази

<i>Гордана Благојевић</i> , Политика и сећање на Балкану – грчко виђење Црне Горе (19. век – први светски рат)	475
<i>Марија Црнић Пејовић</i> , Зборник радова из науке, културе и умјетности БОКА 25	476
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Бранко Ђупурдија, Породица колониста у Бајмоку 1945-1948	482

Мирјана Павловић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@sanu.ac.yu

Божјићи обичаји Срба у Темишвару*

У раду се разматрају различити типови промена традиционалног модела божјићних обичаја Срба у Темишвару, у различитим временским периодима. Акцент је на анализи његове улоге и значаја у савременом животу породице и мањинске заједнице, како у етничком, тако и у социјалном смислу.

Кључне речи: етницитет, етнички симболи, Божјићи

Божјићи обичаји представљају комплекс традицијом утврђених веровања и ритуала, који заузимају централно место зимског циклуса годишњих обичаја Срба. Иако је, у нашој традиционалној култури, један од најважнијих породичних празника, у Божићу су биле наглашене и виталне вредности друштва у целини. За Србе у Темишвару такву вредност представља и етнички идентитет.

У првом делу рада описани су хронолошким редом божјићи обичаји који су некада практиковани, као и они који данас постоје. Поред сећања припадника различитих генерација српске заједнице у Темишвару,¹ коришћени су и подаци из литературе, као и из српског недељника „Наша реч“. О обичајном животу Срба у Румунији, а посебно у Темишвару, релативно је мало писано. Поред монографије о животу Срба у Клисурси и Пољадији,² као и монографије о Свињици,³ нешто више релевантних података о околини

* Текст је резултат рада на пројекту 147023: *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Емпиријски материјал који представља основу рада сакупљен је у току две фазе теренских истраживања у српској заједници у Темишвару, која су реализована и на основу међуакадемијске сарадње између САНУ и РАН.

² Борислав Ђ. Крстић, *Народни живот и обичаји Клисурсаца и Пољадијаца*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2002.

³ Посебно у чланку П. Костића, *Годишњи обичаји у српским селима румунског Ђердана*, Зборник радова ЕИ САНУ 5, Београд 1971, 73.

Темишвара могуће је наћи код П. Костића,⁴ који је истраживања обавио крајем осамдесетих година 20. века. При реконструкцији традиционалног модела, кад год је било могуће, назначени су различити временски периоди (пре Првог светског рата, између два светска рата, комунистичка ера и посткомунистички период или време транзиције), као фазе његове трансформације. У раду се, међутим, божићни циклус не посматра само као сфера испољавања емпиријски опаљљивих традиционалних и/или нових друштвених и/или културних елемената. Акцент је на анализи оних показатеља које Срби у Темишвару издвајају и сматрају својим културним и друштвеним особеностима, приписујући им – на тај начин – смисао симбола припадности и различитости.

Не улазећи детаљније у сложеност вишевековног живота српске заједнице у Темишвару – под различитим државним, друштвеним и културним утицајима, назначићу само неке његове карактеристике, најважније за даља разматрања. У састав Румуније ушао је Темишвар тек након Првог светског рата. После Другог светског рата, у Румунији долази до промене друштвеног уређења, а од шездесетих година 20. века, следећи општи тренд, и српско становништво у великом проценту напушта села и насељава се у градове, посебно у Темишвар. У граду је данас његова највећа концентрација, па за данашњи Темишвар припадници српске заједнице сликовито кажу да је „највеће српско село у Румунији“. Ипак, друштвена клима у послератном периоду (социјалистичко друштво, однос према мањинама, прокламована атеизација) није повољно утицала на развој њиховог друштвеног живота и обичајне праксе. Стога они постепено замиру, а обичајни живот се све више затвара у породицу или, евентуално, у ужи круг припадника мањинске групе. Нестајању традиционалних обичаја у Темишвару доприносило је и то што се већина припадника српске заједнице редовно, сваког викенда, а посебно за велике празнике, враћала у своје село. Тако, они традиционалне обичаје најчешће нису ни одржали у граду, већ и даље у селу и под патронатом старијих, који су их још увек добро познавали. Осим тога, Срби у Темишвару потичу из различитих региона данашње Румуније, па се у њиховој обичајној пракси јавља и велики број локалних разлика. С друге стране, данас у граду није занемарљив ни део припадника српске заједнице који је рођен у њему, а њихова традиција, као и однос према њој, такође је различит. Исто тако, Темишвар је увек имао и космополитски оријентисане становнике свих етничких заједница, па и Србе, који су мало пажње, ако су то уопште чинили, посвећивали традицији и етничности. Друштвене прилике поново је изменила револуција из 1989. године. У новонасталој ситуацији, процеси познати у постсоцијалистичким друштвима, мада не само у њима, као што су буђење етничности, обнављања традиције, освежавања религиозности, захватају и српску заједницу у Темишвару. Све то, с једне стране, доприноси сложености и различитости традиционалног

---

⁴ Петар Костић, *Годишњи обичаји*, Етнолошки мотиви из српских енклава у Мађарској и Румунији (каталог изложбе), Етнографски музеј у Београду, Београд 1990.

модела божићних обичаја Срба у Темишвару, а с друге, доводи до јачања улоге цркве, па и других мањинских организација, у његовом данашњем обележавању.

* * *

Циклус божићних обичаја почиње Покладама, 27. новембра по новом календару,⁵ и обухвата низ великих празника: Ваведење, Света Варвара, Свети Никола, Детинци, Материце, Очеви, Свети Игњат, Туциндан, Бадњи дан и Божић, у ужем смислу, који се прославља три дана, затим Нова година или Мали Божић и, на крају, Месне покладе.

Сутрадан по Божићним покладама, по прописима православне цркве, наступа шестонедељни божићни *пост*. Период поста су Срби у Темишвару, током времена, интензивно скраћивали, па ни најстарији информатори не памте строг и пун пост у својим домовима. Они сматрају да се између два светска рата постило средом и петком, или само у последњој недељи божићног поста. Деца, посебно из мешовитих бракова, постила су само на Бадњи дан. И данас се обично пости само на Бадњи дан, или је посна само вечера. Ипак, јављају се, мада спорадично, и примери ревитализације поста у пуном трајању, чак и код млађих особа. Од увођења веронауке, као обавезног предмета, ученици српских школа редовно се причешћују пред Божић. Стога, залажући се да и деца посте, свештеници преко српске штампе улуђују критике родитељима „који представљају препреку својим површним и импулсивним ставовима за децу која желе да што дуже и потпуније посте“.⁶

Први велики празник божићног циклуса је *Св. Варвара* (17. децембар). Тога дана је код Срба у Војводини,⁷ али и Мађарској,⁸ био обичај да се у тањире засеје жито, а у израслу пшеницу се за Божић стављало кандило. Данас само две породице имају пшеницу са кандилом, мада сами не сеју жито, док неки информатори наглашавају да то и није наш, већ румунски или мађарски обичај. Друге, такође распрострањене обичаје, као што је кување „варице“,⁹ моји информатори данас и не помињу.

Детинци, *Материце* и *Очеви* такође су значајни празници божићног циклуса, за које се везивала бројна обичајна пракса.¹⁰ Старији казивачи се не

---

⁵ У раду су сви датуми дати по новом, грегоријанском календару, па у даљем тексту то неће бити наглашавано.

⁶ Борко Илин, *Искушења и пост*, Наша реч 617, 7. децембар 2001, 25.

⁷ Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Музеј Војводине, Нови Сад 1996, 27-28.

⁸ Лазар Терзин, *Народни обичаји православних Срба у Мађарској*, Сентандрејски зборник I, Београд 1987, 351.

⁹ М. Босић, *Годишњи обичаји Срба...*, 27; П. Костић, *Годишњи обичаји...*, 35.

¹⁰ Један од заступљенијих ритуала у неким крајевима Војводине био је симболично везивање удатих жена и ожењених мушкараца у родбини и суседству. М. Босић, *н. д.*, 32-34.

сећају да су ти празници поштовани у њиховим домовима, било у селу или граду, а и П. Костић наводи да их Срби у околини Темишвара не празнују.¹¹ Црква, међутим, последњих година покушава да обнови, тј. да уведе Материце као институционализовани празник. Тако су, по први пут, 2002. године у све три цркве у Темишвару ученици српских одељења приредили пригодан програм мајкама, док су црквени одбори даривали децу и мајке. У Српском викаријату одржана је изложба ручних радова мајки и бака, а наступио је и мешовити хор Српске саборне цркве. Констатујући да су Материце до сада занемариване, архијерејски заменик Владимир Марковић, истиче „да се нада да ће га потомци чувати“.¹²

На *Туциндан*, 5. јануара, обично су отпочињале припреме за Бадњи дан и Божић, а постојала су и друга веровања и ритуали. Сећање на њих, међутим, моји информатори нису сачували.

Бадњи дан, 6. јануар, представља врхунац божићног циклуса и за њега је везан највећи број ритуала и магијских радњи. Неки од њих задржали су се до данас. У традиционалној култури, главни ритуали су били: мешење обредних хлебова, уношење бадњака и сламе, свечана вечера, коринђање, као и бројни други ритуални елементи и веровања.

Сећања казивача на *обредне хлебове* изразито су фрагментарна, често и контрадикторна, што отежава њихово поређење, а посебно реконструкцију ритуала везаних за начин и време обредног сечења и конзумирања. На Бадњи дан, код Срба у Румунији, чешће у сеоским него у градским срединама, био је обичај да се меси већи број ритуалних хлебова. Поред најважнијег божићног колача, прављени су „здравље“ и „закони“, као и колач за кума.

У неким местима је најзначајнији обредни хлеб био *божићни колач*.¹³ Само једна информаторка средње генерације није чула за колач округлог облика, различите величине, уплетен или не. „Плетеницом је био подељен на четири дела, јер нас је четворо у породици; имао је венац као крст на четири дела; око колача је била плетеница“. На средини колача обично се налазила ружица од истог теста, а понегде „у ону ружицу се мета један орах, а поред њега се метао босиљак“, док се у другим местима „у средину на кров мета поскурица (печат) и на четри стране исто“. Било је и случајева да се божићни колач кити фигурама различитог облика – птица, пилићи или орач, копач, „па који симбол деца добију у тем ће те године бити најбољи“.

Колач је за време празника стајао на почасном месту. У неким темишварским породицама, између два светска рата, он је постављан на посебан начин. „Моја мајка колач стави на сто, на четири јабуке, а између

---

¹¹ П. Костић, *н. д.*, 36.

¹² Борко Илин, *Материце*, Наша реч 662, 11. јануар 2002, 24.

¹³ У околини Темишвара називан је *велики колач* и био је украшен крстом од теста, а између кракова налазиле су се ружице. П. Костић, *н. д.*, 37-38.

јабука се ставе ораси на тањиру, а испод тањира се стави сено. Он три дана треба да стоји тако.¹⁴

Неки информатори се сећају да је колач ритуално секао домаћин на трећи, други, или на сам дан Божића,¹⁵ али увек пред ручак. „Домаћин колач разреже на четири, у средини издуби рупу и у њу сипа вино и свима да да пољубе колач“. За то време се у неким кућама „појало Рождество“. Данас се само у једној породици прави божићни колач. „Не држимо више. То је било раније. Сада је једноставно, немаду колач. У граду се то не ради“. Некада је колач могао да се наручи, а данас га у Темишвару, у неколико случајева, замењује торта.

Сећање на остале обредне хлебове још је магловитије и фрагментарније. „За колачиће *здравље* сам чула. То има у Клисурси“. „Мама је правила *здравље* за други дан Божића. Сећам се, када сам била мала да се код мојих родитеља за Божић правило *здравље*. То су мали колачи који су се правили и делили за мртве на први дан Божића. Знам да се комшиница радовала. Деца су те колаче ишла и носила родовима.“

Успомена на *законе* - фигуралне колаче различитог облика, који су симболизовали сунце, месец, воловска кола, њиву, јагње, кокош и слично,¹⁶ данас је у Темишвару најслабије очувана. „Прави се: квочка с пилићима, месец, звезде. Звезда је било више, а месец један“. „Знам за те *законе* како се зову у Клисурси, који се намењују за виноград, за поље“. Нико од казивача у Темишвару није правио и не прави *законе*.

У неким српским селима у Румунији, као – на пример – у Банатској Црној Гори¹⁷ или у Клисурси¹⁸, био је обичај да на Бадњи дан, ујутру, домаћин одлази у шуму да сече *бадњак* који се те вечери ритуално уноси у кућу. Већина казивача, међутим, наглашава да се у њиховим селима Горњег Баната, као и у Темишвару, ни пре Другог светског рата није уносио бадњак. Супротно томе, П. Костић је забележио да се паљење бадњака у селима у околини Темишвара задржало и крајем осамдесетих година 20. века.¹⁹ Већина досељеника из села у којима је тај обичај практикован напушта га доласком у Темишвар. Ипак, има и супротних, али појединачних примера. „Ми смо уносили Бадњак. Бирали смо дрво које је највише чворновато, ставимо у пећ и да целе ноћи гори“. Данас када се бадњак донесе из цркве, стави се на почасно место, „задене за икону“, или „стави у пећке, ви кажете каљеве пећи“. Наиме,

---

¹⁴ Сличан начин постављања колача у неким крајевима Војводине описује и Мила Босић. М. Босић, *н. д.*, 49.

¹⁵ П. Костић наводи да се *велики колач* секао на Божић. П. Костић, *н. д.*, 36.

¹⁶ *Законе* у Банатској Црној Гори, између два светска рата, помиње и штампа. Народни обичаји о Божићу у Банатској Црној Гори, Темишварски весник, 7. јануар 1933, 2.

¹⁷ Исто, 2.

¹⁸ Б. Ђ. Крстић, *Народни живот и обичаји...*, 207.

¹⁹ П. Костић, *н. д.*, 40.

последњих година бадњак се свечано пали у порти српских цркава у Темишвару, о чему ће касније бити више речи. Ипак, за децу школског узраста тај ритуал је данас синоним прослављања Божића.

Најсвечанији ритуал Бадњег дана, па и целог божићног циклуса, за Србе у Румунији био је уношење *сламе*. Ритуал је био праћен бројним магијским поступцима и вербалним формулама, и најбоље је очуван у сећању казивача, као и у данашњој пракси, па је могуће направити његову реконструкцију.

Сламу је пред вечеру уносио домаћин. На селу оде се у шталу и домаћин узме цак сламе и онда је носе кући. Прво иде глава породице, па најстарија жена и деца. На улазу у кућу он каже: „Честитам Бадњи дан“, домаћица му одговара: „Честита ти душа пред Богом“. По другом исказу, растурање сламе није праћено вербалним формулама, већ се само поје божићни тропар „Рождество“.

Затим домаћин ритуално распростире сламу по свим просторијама, а укућани га прате и изговарају различите речи којима опонашају живину: „квоц, квоц“ или „пи, пи“. Један сноп сламе стављан је и испод стола за којим ће се вечерати. У неким породицама, мало сламе „метали смо на астал, па чаршав“ на коме је постављана вечера.

По сећању мојих казивача, већ између два светска рата, у већем броју српских домова нестаје ритуално распростирање сламе, а задржава се само снопић испод стола. Ипак, има и другачијих примера. „То смо још у сељачким кућама овде у Мехали одржали“. „Моји родитељи у Фабрици²⁰ су растурали сламу у целој кући. Румуни кад су то видели, су се чудили. Мислили су да смо луди“. „Радили смо то и за време комунизма“.

Данас српске породице у Темишвару обично не уносе ритуално сламу, већ се – само симболично – неколико сламки ставља испод стола за којим ће се вечерати. Само једна породица наглашава да и данас ритуално разастире сламу појући „Рождество“.

После уношења сламе, домаћин је *крстио собу*, односно бацао орахе унакрст, у сва четири угла собе, говорећи: „У име Оца и Сина и светога Духа, амин“, а деца су „купила орахе трудећи се да скупе што више“. Пре вечере би домаћин запалио божићну свећу, окадио трпезу и прочитао „Оченаш“. Свећу је у неким случајевима палило и најмлађе мушко дете у кући.

Затим је почињала *вечера* којој су присуствовали сви укућани. Вечера је обавезно била посна, а припремали су: постан пасуљ, куване суве шљиве, резанци с маком или орасима. Данас се за вечеру све чешће припрема и риба,

---

²⁰ Мехала и Фабрика су квартови Темишвара у којима су, у већем броју, живели Срби. Мехалу, која је до 1910. године била одвојено село, обично су насељавали паори, а Фабрику – занатлије и трговци.

док се у многим породицама посна вечера изобичајила. Од старије информаторке, чија породица већ генерацијама живи у Мехали, забележена је и варијанта по којој је – између два рата код њених родитеља вечера прво била посна, „а завршавала се као мрсна са шумком и печеним кобасицама“.

Код Срба у Румунији био је врло распрострањен обичај да на Бадњи дан, после вечере, куће походе различите *поворке певача*. Обично су деца одлазила да *коринђају* и у томе су учествовали сви старији казивачи. Деца су, најпре, од домаћина тражила дозволу да певају: „Добро вече, честитам вам Бадњи дан. Слободно је појати?“ Ако су је добили, а обично јесу, отпевали би „Рождество“, или би одрецитовали неку од пригодних песмица. Једна од њих је била: „Ја сам мали Пера, ујела ме кера. Дај ми газда на астал шта имаш. Ако колач да чекам, ако жарач да бегам“. Као награду за појање, деца су добијала орахе, јабуку, колаче, а често и новчић.

Поред српске деце, коринђала су и румунска и мађарска деца. У комунистичком периоду коринђање као поворка певача поступно нестаје, али је ипак већина деце одлазила код најближе родбине, обично баке и деке, да отпева неку божићну песмицу и добије поклоне. Има и припадника средње генерације који понекад оду да коринђају „код родова или комшија“.

Друга група певача, која се јављала и код Срба, били су *звездари*. Поворку је чинило пет дечака који су имали сабље и круне од картона. Дечаци су представљали три мудраца – Ирода, Мелихора, Гашпара, и два чобанина. Неки информатори су учествовали у поворкама *звездара*, заједно са румунском децом, све до шездесетих година прошлог века, када су поворке забрањене: „јурила нас милиција“.²¹

Трећи тип поворки који се јављао код Срба у Темишвару био је *вертеп*. „Деца су ишла с једном кућицом која се правила од лаког дрвета, у којој је било пуно сламе и лутке: Мајка Божија и јасле са Исусом Христом, као новорођенчетом. Сад више то не постоји“. Вертепа је било и у околини Темишвара, а подробно је описан и у Клисуре.²²

Последњих година, у српској заједници покушавају да обнове коринђање. Тако су установљене три различите поворке певача. На Бадњи дан увече коринђају деца из српске гимназије, чланови хора Саборне цркве и АКУД „Младост“, али они не обилазе све породице, већ иду само „код главатијих“ – виђенијих представника српске заједнице.

Основне ритуале *првог дана Божића* представљају: полагајник, одлазак у цркву, обредно омршћивање, ломљење чеснице.

Код Срба у Темишвару, *положајник* је страна особа изван породице, која прва „уђе у кућу“ ујутру на Божић, мада се јавља и варијанта да он долази

²¹ П. Костић наводи да *звездара* у околини Темишвара није било. П. Костић, *н. д.*, 40.

²² П. Костић, *н. д.*, 40 и Б. Ђ. Костић, *н. д.*, 212-213.

на Бадњи дан ујутру (нпр. у Љупкови)²³. У сваком случају, „не ваља ако је женско“.²⁴ Сећање на ритуале повезане са доласком положајника већ је сасвим избледело код мојих информатора.

На Божић су сви укућани одлазили у цркву. У периоду после Другог светског рата и промене друштвеног уређења, све је мање људи, посебно младих, одлазило у цркву. Ипак, на божићној литургији и даље се окупљало највише Срба. „И за време комунизма црква је била пуна“. По повратку из цркве био је обичај да се сви укућани обредно омрсе, обично куваном шунком или сланином.

Најсвечанији тренутак био је ручак за који се обавезно окупљала цела породица. Пре почетка домаћин би окадио трпезу са јелом, а понекад и све просторије у кући. Ручак је био богат разноврсним јелима и колачима, а његов најважнији и неизоставни део била је, а и данас је, *чесница*. У Темишвару и у Горњем Банату, чесница је слатка пита са орасима, у коју је „стављана парица, леј“.²⁵ У Клисури и Пољадији, пак, по мојим информаторима, правила се „традиционална српска чесница – колач са металним новцем унутра“. Чесницу увек сече домаћин, појећи „Рождество“. Веровало се да новчић из чеснице доноси срећу особи која га пронађе у свом комаду.

Чесница је најважнији реквизит божићне прославе који је очуван до данас. За информаторе средње генерације, она је и синоним прославе Божића. На питање да ли славе Божић и на који начин, већина је одговарала: „Да, имамо чесницу“.

Још у периоду пре Другог светског рата, *јелка – крисиндла*²⁶ (*крискиндл* – од немачких речи *Krist* и *Kindlen* – божићни дар, поклон)²⁷ постала је неизоставни део божићне прославе код Срба у Темишвару. Само једна информаторка наводи да је они нису китили, јер то није српски обичај. Јелка је обично окићена још за румунски Божић и чува се до православног Божића: „Имамо јелку још за румунски Божић“.

Даривање, посебно деце, такође је важан ритуал божићних обичаја. Деца су на селу проналазила поклоне у сену, а у граду – испод јелке. До Другог светског рата родитељи су деци говорили да је поклоне донео Божић Бата, у време комунизма – Деда Мраз, односно Деда Божић, што је румунска варијанта, а данас је то поново, све чешће, Божић Бата. Данас су поклони

---

²³ П. Костић, *Годишњи обичаји у српским селима румунског Бердана*, Зборник радова Етнографског института САНУ 5, Београд 1971, 75.

²⁴ И после Другог светског рата било је очувано ритуално увођење животињског положајника у селима око Темишвара. П. Костић, *н. д.*, 39.

²⁵ У околини Темишвара, пре Другог светског рата чесница је била пресна погача. Исто, 42.

²⁶ У Клисури јелку називају „крискинд“, а у Свињици „крискин“. Б. Ћ. Крстић, *н. д.*, 207, 208

²⁷ Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. 10, Београд 1978.

веома чести, ако не и обавезни. Редовно се дају деци, али има случајева када их и старији добијају.

Основни ритуали *другог дана Божића* јесу: посећивање и ношење колача куму.

За разлику од првог дана Божића, када је важило правило да се кућа не напушта, другог дана су се рођаци, пријатељи и комшије међусобно *посећивали* и честитали празник.

Венчаном и крштеном **куму** ношен је тога дана посебан **колач**. То су обично радила деца. У првим послератним годинама изгубио се овај обичај.

Српска нова година се увек чекала, обично у кући, често и у ресторану. „Чекала се и у време комунизма“. Данас неколико темишварских ресторана, као и Српски клуб, имају организоване дочеке на којима гостују српски ансамбли из Темишвара и Румуније, а неретко и понека звезда фолк музике из Србије. Већина казивача ипак Нову годину чека код куће, уз ТВ програм: „Гледамо 'Пинк' да Срби буду с нама“.

Божић, који се прославља 25. децембра по новом календару, Срби у Темишвару називају *румунски Божић*. Иако православна, Румунска црква прихватила је нови календар. У другим нашим дијаспорама, пак, он се често назива и католички Божић. Ни тај назив није сасвим тачан, јер поред католика, Божић на тај дан славе и неке друге вероисповести, на пример, протестанти.

Свечано прослављање румунског Божића била је релативно ретко у српској заједници пре Другог светског рата и обично се јављало у мешовитим браковима. У породицама у којима су у то време поштована оба Божића, само на један се ишло у цркву, док је други прослављан у кругу породице. У периоду комунизма, пак, обично се ни на један Божић није ишло у цркву.

Док једна група информатора сматра да Румуни славе Божић на исти начин као и Срби: „сви смо православни“, други истичу да Румуни немају толико обичаја као Срби. „Румуни немају чесницу, сламу, ни Бадњак“, „Они немају чесницу, али спремају много ситних колача“, „Румуни имају јелку, поклоне и код њих је обичај да се иде у посете да се честита Божић“. Том приликом „носе се и поклони: као пиће, дезодоранс, цвеће и сл.“

Данас се румунски Божић у већини породица обележава на тај начин што се на Бадње вече кити јелка и узајамно се дарује.

Последњих година, код Срба у Темишвару јавља се и колективно прослављање божићних обичаја које организује црква, али и друге мањинске организације. Тако се у порти српских храмова у Темишвару свечано пали бадњак, у цркве се распостире слама, а приређују се и пригодни програми. Осим тога, још од 1990. године, литија из српске Саборне цркве обилази цео кварт, а не као до тада – само цркву: „Оживели смо ту традицију“. На пример, после богослужења 2002. године у порти Саборне цркве запаљен је бадњак у присуству око 350 верника. Мешовити хор је све време певао „Рождество“ и

„Ој Бадњаче“, а затим је у цркви приређен програм. Ученици Српске гимназије изводили су сцене Христовог рођења, а деца из основне школе приредила су „Вертеп“. На крају, најмлађи су добили пригодне поклон-пакетиће, а границе бадњака с тробојком подељене су верницима. Иако се у „Нашој речи“ истиче да је то било „вече за незаборав, како за девојчице и дечаке, тако и за њихове родитеље“, констатује се да је присуствовало само четрдесет ученика.²⁸

Већ је описано да неке српске институције организују обредне поворке, а поред њих, и српске образовне институције обавезно имају своју прославу Божића. Тако су 2002. године, према чланку, у „Нашој речи“ деца у оба српска вртића у Темишвару приредила код јелке пригодан програм за родитеље. Изведени су различити скечеви и рецитације о зими и Божићу, а „Деда Божић је деци донео поклоне“. „Деца су била свечано одевена, дечаци са лептир-машнама, а девојчице у свечаним хаљинама.“ Програм је имао и понеки традиционални ритуал, који је родитељима и деци „требао да дочара српске обичаје о Божићу“. На пример, васпитачице су „на родитеље и децу бацале жито да им следећа година буде у здрављу берићетна“, а певане су и коледарске песме.²⁹

* * *

На основу изнете дескрипције може се закључити да је божићни циклус обичаја код Срба у Темишвару захваћен различитим променама, за које је карактеристично неколико фаза и процеса модификације.

Још почетком двадесетог века божићни циклус је представљао сложени комплекс веровања и ритуалне праксе, у чијем прослављању се уочавало неколико различитих празника. Временом, постепено су нестајали, пре свега, магијско-религијски елементи, затим поједини обредни реквизити (ритуални хлебови), извођачи ритуала (положајник), па и ритуали у целини (уношење бадњака). На тај начин дошло је до изразитог сажимања и поједностављивања божићног комплекса, тако да већ врло рано нестају скоро сви предбожићни празници и цео циклус се своди на централну фазу – прослава Бадњег дана и три дана Божића.

Од Другог светског рата интензивирана је редукација обичаја. У периоду атеизације румунског друштва изостају, посебно, религиозни елементи (одлазак у цркву) и јавне прославе, као што су обредне поворке: „Нисам научила да идем у цркву за Божић. Божић се слави, али не у цркви. То није религиозно, већ онако фолклорно“; „У граду се симболично слави.“ Ипак, неретко се јављају и другачија мишљења: „За Божић је било слободније славље“, или: „Срби су имали предност, јер није државна вера. Они су могли

---

²⁸ Борко Илин, *Слава Рождества*, Наша реч 622, 11. јануар 2002, 10-11.

²⁹ Љубинка Перица-Станков, *Божић Бата преображен у Деда Божић*, Наша реч 671/672/673, 20. децембар 2002, 70.

на Божић да траже слободан дан и да кажу да иду код лекара, па је црква увек била пуна и за време комунизма“. Такође чују се и овакви коментари „Шта је могло да се деси, да не добијеш премију, јер су те видели у цркви. Нису нам страшно радили“; „Да идем у цркву на Божић и славу, сви из руководства су знали. Видели су да сам другачије обучен, да имам свечано одело.“

Насупрот претходном, у периоду транзиције и оживљавања религије, као што је у дескрипцији већ назначено, Срби у Темишвару освежавају и обнављају бројне елементе традиционалног модела божићног ритуала (коринђање, литија), па уводе и нове, који у њиховој средини раније нису практиковани (ритуално паљење бадњака). На Бадњи дан или Божић почињу у цркву да долазе и особе које у другим приликама у њу не иду, па чак и они који се изјашњавају као атеисти. Служби присуствује и већина, истакнутих појединаца српске заједнице (посланик у румунском парламенту, руководиоци српских организација и др.). У ревитализацији и „обогаћивању“ обичаја најзначајнију улогу имају српска црква и школа, али и „Наша реч“.

Захтевом да сви укућани партиципирају у његовој прослави, Божић је кохезиона сила у породичном зближавању различитих генерација, али и празник који окупља и зближава и чланове породице различите етничке припадности. С друге стране, посете пријатељима и коринђање мартирају и ојачавају представе о етничкој припадности и заједништву целе заједнице. За српску заједницу у Темишвару, он је и јавни догађај чији циљ није само јавно освежавање и наглашавање заједништва и традиције, већ и репрезентовање мањинске заједнице у ширем румунском друштву (опход литије око целог кварта, прослава Српске нове године).

Иако данашња симплификована форма углавном има световни карактер и обухвата само бадњеданску вечеру и божићни ручак, у мултиетничкој и мултиконфесионалној средини Темишвара она је важан показатељ у етничкој идентификацији српских породица и целе заједнице. Такву улогу, пре свега, имају поједини елементи: чесница, гранчица бадњака на икони, слама испод стола. Они су и етнички маркер који обележава српски Божић и разликује га од румунског. Али у супротности са румунским Божићем, цео обичај се етнификује и постаје симбол етничке припадности и различитости. Исту функцију има и Српска нова година.

Како је Темишвар мултикултурна средина, у божићном циклусу обичаја врло рано се примећује и усвајање обичаја карактеристичних за друге заједнице у Темишвару. Најчешће се преузимају само поједини нерелигиозни елементи или они из масовне културе (јелка, узајамно даривање и сл.). Осим тога, све чешће, готово обавезно постаје и прослављање румунског Божића, али поред српског, а врло ретко, бар у српским породицама, уместо њега.

Неки елементи божићне прославе не наглашавају само етничку посебност него и социјалну раслојеност: „У чесницу се стављао златник“; „Ми смо били сиромашни, па је у чесници био само леј“; „Сад због ове транзиције само деци дајемо поклоне“. Тако божићни обичаји постају средство хијерархизовања српских породица у мањинској средини.

Дакле – измењени, редуковани, симплификовани божићни обичаји, са примесама нових „српских“ обичаја, али и оних из ширег окружења стандардизују се и поново кодификују уз помоћ јавности, цркве и школе, те проглашавају традиционално српским. У мултиетничкој средини, у сучељавању с другачијим традицијама они јесу традиционални у свести Срба у Темишвару, али су и ексклузивно српски, односно – израз су и симбол њиховог специфичног заједништва и различитости, солидарности и посебности.

На крају, обичаји божићног циклуса Срба у Темишвару представљају и специфичан модел, карактеристичан за дату етничку заједницу у дијаспори, у којем етнички елементи, пре свега, имају функцију да потврде етничку посебност мањинаца, као и донекле непрекинуте везе с традицијом матице, а потпуно инкорпорирани страни културни елементи представљају ознаке припадности мањинаца новој средини. Дакле, они представљају и специфичан израз њихове мањинске културе.

Mirjana Pavlović

Christmas Customs Among Serbs in Timisoara

Key words: ethnicity, ethnic symbols, Christmas

The first part of the paper describes a variety of changes that encompass the traditional model of Christmas celebration among Serbs living in Timisoara, Romania (reduction, simplification, revival of tradition, adoption of foreign cultural elements and so on), during different time periods. My analysis shows that Christmas customs stand for as markers of the Serbian family and minority in both ethnic and social sense; at the same time, the customs serve as means of ethnic identification and facilitate social hierarchy within the given minority and majority.